

B Kontrollijärjestelmän erityispiirteitä

1 Nuorten rangaistukset Matti Marttunen

Lainsäädäntö

Nuorista rikoksentekeijöistä puhutaan rikosoikeudellisessa mielessä kun tarkoitetaan ikäryhmää 15–21-vuotiaat. Saman ryhmän sisällä 15–17-vuotiaista käytetään vielä erikseen nimikettä *nuoret henkilöt*. Suurin osa nuoreen ikään perustuvasta sääntelystä koskettaa nimenomaan nuoria henkilöitä. Heidä koskee joukko seuraamuksen käyttöä ja valintaa koskevia lievennyksiä. Nuoret on tuomittava tavallista lievemmän asteikon mukaan, eikä esimerkiksi elinkautista vankeusrangaistusta saa koskaan tuomita 15–17-vuotiaalle (RL 6:8). Nuorisorangaistukseen voidaan tuomita vain nuori henkilö (RL 6:10a; NRL) ja ehdollisen vankeusrangaistuksen käytön edellytyksiä on nuorten henkilöiden ryhmässä lievennetty (RL 6:9). Myös syyttämättä (ROL 1:7) ja tuomitsematta (RL 6:12) jättämisen edellytyksiä on laajennettu vain nuorten henkilöiden ryhmässä. Mainittujen säännösten soveltamisessa ratkaisevaa on rikoksentekehetki (ks. nuoria ikäryhmiä koskevasta lainsäädännöstä yksityiskohtaisesti Marttunen 2005).

Osa erityissäännöksistä koskee kaikkia alle 21-vuotiaita. Heidät voidaan tuomita nuorten henkilöiden tapaan ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan (RL 6:10). Ikäryhmää koskee lisäksi eräät rikosprosessia ja nuorisovankilaa koskevat säännökset, jotka velvoittavat henkilötutkinnan laatimiseen (NuorRikL) sekä mahdollistavat ehdonalaisen vapauttamisen normaaleja määräänsä aikaisemmin, kun tuomiosta on kärsitty kolmannes (RL 2c:5.2).

Nuoret ovat lisäksi eräiden rikosoikeutta sivuavien erillisjärjestelyjen kohteena. Aikuisia useammin nuorten tekemät rikokset otetaan sovittelujärjestelmän piiriin (Eskelinen 2005). Nuoriin voidaan osin rikosperusteisesti kohdistaa myös lastensuojelun toimia, joista ensisijaisia ovat avohuollon tukitoimet (Heikkinen 2007) ja viimesijainen on yleensä laitossijoitukseen johtava huostaanotto (Myllärniemi 2006; Kuula ym. 2006). Alle 15-vuotiaita ei voida lainkaan rangaista, mutta heidän rikokset johtavat tarpeen vaatiessa mainittuihin lastensuojelun toimiin. Tässä esityksessä keskitytään nuorten rangaistusjärjestelmän toiminnan kuvaukseen.

Rikesakot ja rangaistusmääräykset

Noin kolme neljäsosaa nuorten rikosten seuraamuksista määrätään muualla kuin tuomioistuimissa, joko rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä. Näiden ratkaisujen kohteena olevat rikokset ovat vähäisiä ja lieviä.

Rikesakkoja määrätään nuorille – kuten myös aikuisille – käytännössä vain lievistä liikenne rikkomuksista. Nuorille määrättyjen *rikesakkojen* vuosittainen määrä on viime vuosina ollut 4 000:n tuntumassa. Määrällisesti rikesakkoja annetaan nuorille siis verraten paljon; kutakuinkin saman verran kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Rangaistusmääräysmenettelyssä annettu sakko on yleisin nuoriin kohdistettava rikosoikeudellinen rangaistus. Sakon (”rangaistusvaatimuksen”) antaa ensiksi poliisi. Tämän jälkeen syyttäjä vahvistaa myöhemmin sakon (”antaa rangaistusmääräyksen”). Myös tämä menettely koskee vain lievähkötä rikoksia. Kyse on kuitenkin vakavammista teoista kuin rikesakon kohdalla. Useimmiten nuorille rangaistusmääräysmenettelyssä määrätty sakot koskevat näpistyksiä, lieviä liikenne rikoksia ja alkoholirikoksia. Niitä määrätään nuorille vuosittain karkeasti noin kaksi kertaa enemmän kuin tuomioistuimessa tuomitaan rangaistuksia.

Taulukosta 94 ilmenee viimeisen 10 vuoden ajalta tiedot nuorten rikesakkojen, rangaistusmääräyssakkojen ja tuomioistuimessa tuomittujen rangaistusten määristä. Vuoden 2005 luvut ovat tarkastelujakson korkeimpia.

Taulukko 94 15–17-vuotiaille eri viranomaisissa määrätty rangaistukset 1996–2005

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Rikesakko (poliisi)	5018	4044	4106	4925	4574	3893	3625	3794	4116	4677
Rang.määräyssakko (poliisi + syyttäjä)	10425	9401	9640	10495	9799	11172	8296	8914	10301	10920
Tuomioistuinrangaistukset	5186	5118	4473	4566	5394	5351	4437	4166	4389	4252
Yhteensä	20629	18563	18219	19986	19767	20416	16358	16874	18806	19849

Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen

Taulukko 95 valaisee seuraamusluonteisen syyttämättä jättämisen yleisyyttä eri ikäryhmissä vuonna 2005. Taulukkoon on syyttämättä jättämistä koskevien lukujen ohella merkitty suhteutusperusteiksi kussakin ikäryhmässä tuomioistuimessa rangaistukseen tuomittujen lukumäärät ja niiden ohella myös rangaistusmääräysratkaisut eli rikokset, joista määrätään sakkorangaistus poliisin ja syyttäjän toimesta ilman tuomioistuinkäsittelyä.

Taulukko 95 Seuraamusluonteinen syyttämättä jättäminen eri ikäryhmissä 2005

	15–17 v.	18–20 v.	21 v.– yli
A. Oikeudessa tuomitut sekä rangaistusmääräykset	14 982	33 839	256 208
B. Oikeudessa tuomitut	4 062	8 994	54 501
Syyttämättä jätetyt	953	581	3 513
- osuus A:sta %	6,4	1,7	1,4
- osuus B:stä %	23,5	6,5	6,4
Perusteet			
- vähäisyys (ROL 1:7:n 1. kohta)	102	190	1 522
- nuoruus (ROL 1:7:n 2. kohta)	370	7	4
- kohtuus (ROL 1:8:n 1. kohta)	361	219	1 080
- konkurrenssi (ROL 1:8:n 2. kohta)	42	110	659
TLL	10	11	120
Muu lainkohta	68	44	128

Laskettu Tilastokeskuksen luvuista.

Suhteutettaessa syyttämättä jätettyjen luku samana vuonna varsinaisessa oikeudenkäynnissä rangaistukseen tuomittuihin, havaitaan, että syyttämättä jättäminen on ikäluokassa 15–17-vuotiaat noin neljä kertaa tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä (23,5 % verrattuna 6,5 ja 6,4 %). Kun suhteutusperusteeksi otetaan myös rangaistusmääräykset mukaan lukevat ratkaisut, ero pysyy nelinkertaisena (6,4 % verrattuna 1,7 % ja 1,4 %). Yleisimmät syyttämättä jätetyt rikokset ovat lievähköjä varkauksia, vahingontekoja ja pahoinpitelyjä.

Nuorten syyttämättä jättäminen on viime vuosina pysynyt noin 1 000 tapauksen tietämällä. 1990-luvun puolessa välissä ja lopulla syyttämättäjättämiä tehtiin noin neljännes enemmän.

Eri perusteiden soveltamista tarkasteltaessa havaitaan, että vain lähes puolet nuorista jää syyttämättä nuoruusperusteella. Huomattava osa nuorten rikoksista jää syyttämättä myös kohtuus- ja vähäisyysperusteella. Tällöinkin nuoruus on saattanut vaikuttaa syyttäjän harkintaan, vaikkei se tilastoissa ilmenekään. Nuoruusperusteen soveltaminen vanhemmissa ikäryhmissä saattaa selittyä osaksi iän laskuperusteen vaihtelun mukaan, osaksi kyse on selvistä merkintävirheistä. Nuoria koskevista syyttämättäjättämispäätöksistä tulisi välittyä tieto sosiaaliviranomaisille.

Rangaistuslajit

Eri ikäryhmille tuomioistuimissa tuomitut rangaistuslajit ja osuudet vuonna 2005 ilmenevät taulukosta 96.

Taulukko 96 Eri ikäryhmille tuomitut rangaistuslajit vuonna 2005

	15–17 v.		18–20 v.		21 v. täyttäneet	
	N	%	N	%	N	%
Tuomitsematta jättäminen	230	5,4	95	1,1	701	1,3
Sakko	3 166	74,5	5 420	61,1	29 705	55,3
Ehdollinen	736	17,3	2 255	23,8	12 766	23,8
Nuorisorangaistus	41	0,9	1	0,0
Yhdyskuntapalvelu	14	0,3	378	4,3	2 978	5,5
Vankila	65	1,5	724	8,2	7 524	14,0
Yhteensä	4 252	100	8 873	100	53 674	100
Rangaistusmääräykset	10 920		24 845		201 707	

Tuomitsematta jättäminen – joka siis on rikokseen syyllistymisen vahvistava ratkaisu – on alle 18-vuotiaiden ryhmässä selvästi tavallisempaa kuin muissa ikäryhmissä (5 % verrattuna 1 %).

Tavallisin alle 18-vuotiaille tuomittu rangaistus on sakko (74 %). Sakon käyttö on nuorten ryhmässä yleisempää kuin keskimäärin (61 % ryhmässä 18–20-vuotiaat ja 55 % ryhmässä 21-vuotiaat ja yli). Oikeudenkäynnissä tuomitujen päiväsakkojen lukumäärä ikäryhmässä 15–17-vuotiaat oli vuonna 2005 keskimäärin 31, kun vastaava luku kaikissa ikäryhmissä oli 35. Nuorille tuomitaan siten lievempiä sakkorangaistuksia kuin aikuisille. Nuorille tuomitujen päiväsakkojen rahamäärä oli keskimäärin lain minimi eli 6 euroa, kun se kaikissa ikäryhmissä oli 11 euroa – nuorilla kun ei juuri koskaan ole sakkojen rahamäärää korottavia nettotuloja. Tuomioistuimissa nuorille tuomitujen sakkojen kokonaisrahamäärä oli siten vuonna 2005 keskimäärin hieman alle 200 euroa, kun vastaava määrä täysi-ikäisillä oli hieman vajaa 400 euroa. Tuomioistuinsakot ovat karkeasti noin kolme kertaa suurempia kuin rangaistusmääräyssakot.

Toiseksi yleisin nuorille tuomittu seuraamus on ehdollinen vankeusrangaistus. Siihen tuomitaan vajaa viides osa niistä nuorista, joiden tekoja käsitellään tuomioistuimissa. Täysi-ikäisille ehdollisia määrätään suhteellisesti hieman tätä useammin.

Vuonna 2005 nuorisorangaistus kattoi vain yhden prosentin nuorille tuomituista rangaistuksista. Vuonna 2005 seuraamus oli ensi kertaa käytössä koko

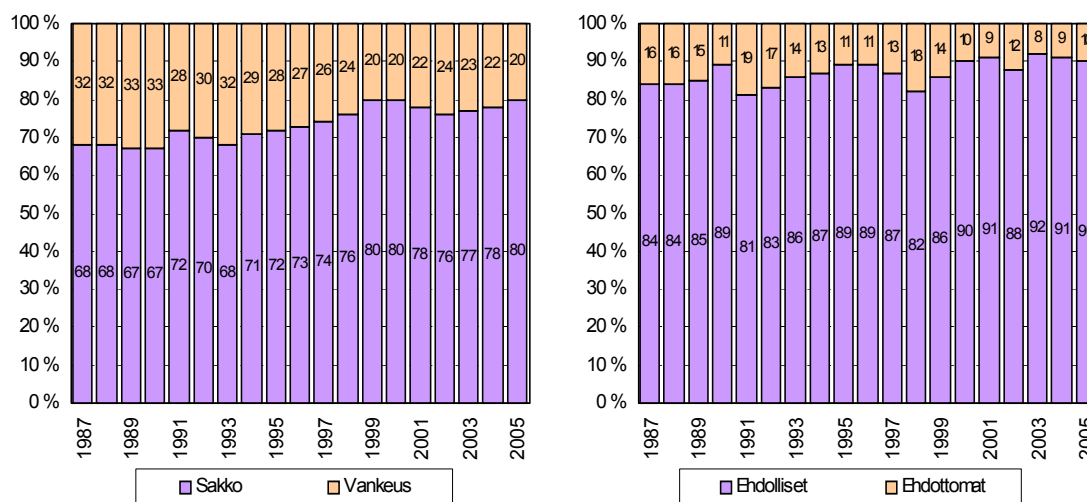
maassa, mutta seuraamuksen käyttö ei tästä huolimatta juurikaan lisääntynyt (ks. syistä Marttunen & Keisala 2007).

Ehdottoman vankeuden sijasta tuomittavan yhdyskuntapalvelun käyttö on nuorimmassa ikäluokassa harvinaista. Vuonna 2005 yhdyskuntapalvelua tuomittiin nuorille vain 14 kertaa. Vaikka yhdyskuntapalvelun tuomitseminen nuorille on harvinaista, niissä tapauksissa, joissa sen käyttö on mahdollista (maksimissaan 8 kuukauden ehdoton vankeus), nuorille tuomitaan suhteellisesti useammin yhdyskuntapalvelua kuin aikuisille.

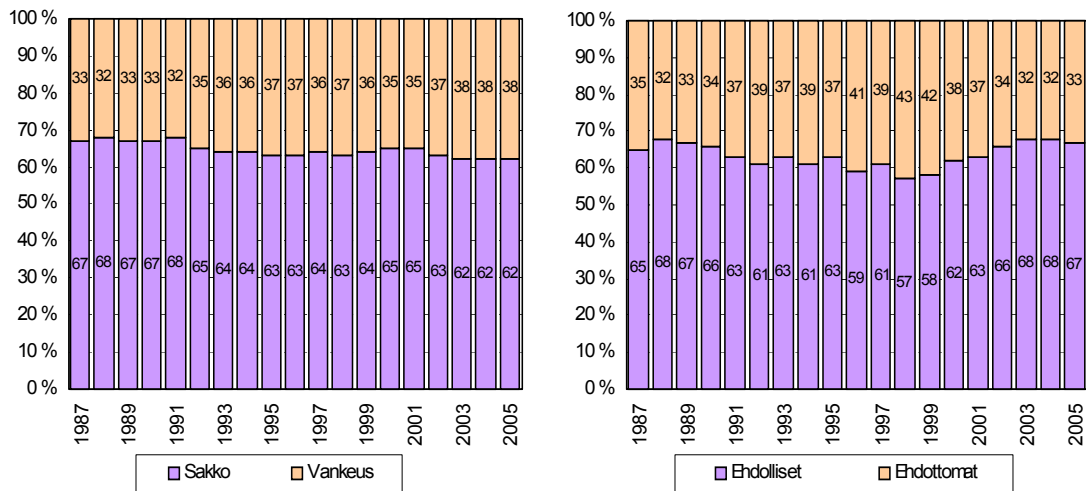
Selvin ero eri ikäryhmien kohtelussa koskee yhdyskuntapalvelun ohella vankilarangaistuksen käyttöä. Vuonna 2005 alle 18-vuotiaista tuomittiin vankilaan vain 1 prosenttia kun ryhmässä 18–20-vuotiaat vankilan osuus oli 8 prosenttia ja yli 21-vuotiaiden ryhmässä 14 prosenttia. Alhaisista lukumääristä huolimatta valtaosa (vajaa 80 %) ehdottomaan vankeusrangaistukseen ja yhdyskuntapalveluun tuomituista nuorista on tuomitsemishetkellä jo täysi-ikäisiä (Marttunen 2006). Näihin rangaistuksiin johtaneet rikokset on siis useimmiten tehty lähestyttäessä täysi-ikäisyyttä.

Pidemmän aikavälin todettakoon, että ikäryhmässä 15–17-vuotiaat sakon osuus on kasvanut ja tuomitsematta jättäminen vähentynyt. Ikäryhmässä 18–20-vuotiaat näkyvin muutos oli yhdyskuntapalvelun mukaantulo 1990-luvun puolella välissä ja sitä seurannut ehdottoman osuuden lasku. Yli 21-vuotiaiden ikäryhmässä sakon osuus on laskenut. Ehdottoman vankeuden käyttö aleni vuosina 1992–1998, mutta kääntyi sittemmin kasvuun.

Kuvioissa 128 ja 129 esitetään pidemmän aikavälin tietoja nuorille ja nuorille aikuisille varsinaisessa oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista 1987–2005.

Kuvio 128 Nuorille tuomioistuimissa 1987–2005 määrättyjen tuomioiden seuraamuslajit

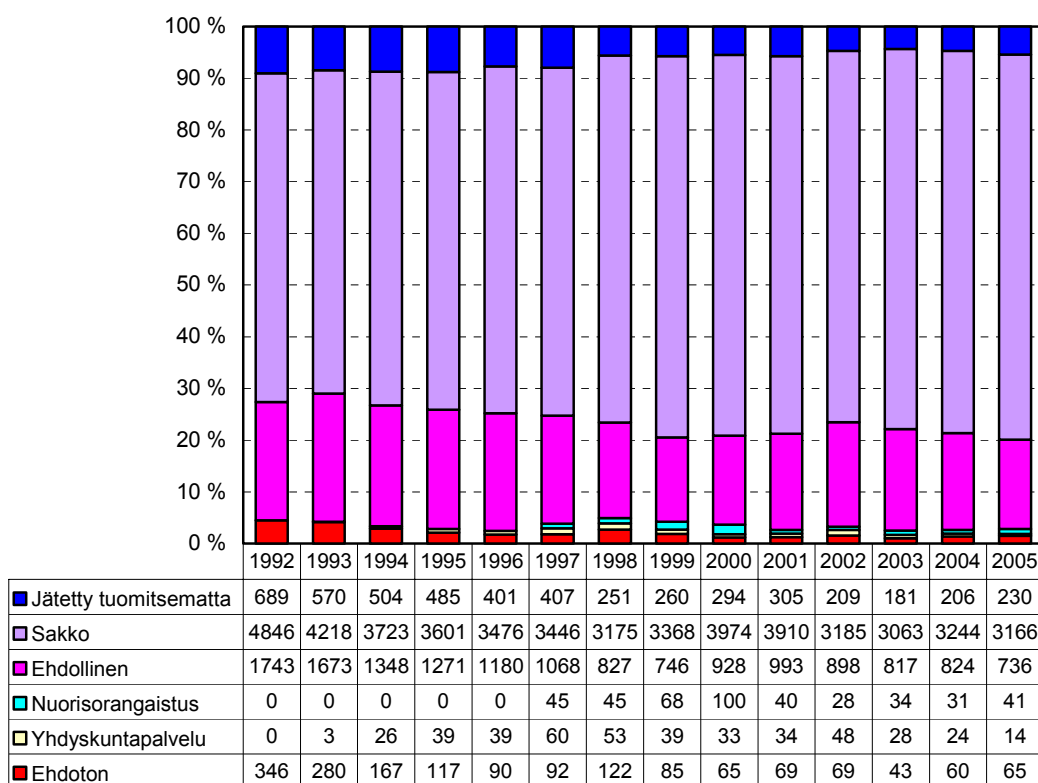

Kuvio 129 Nuorille aikuisille tuomioistuimissa 1987–2005 määrättyjen tuomioiden seuraamuslajit

Vankeusrangaistusten osuus nuorille oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista oli 1980-luvun lopussa kolmanneksen tuntumassa. Nykyisin vankeus kattaa vain viidenneksen nuorten tuomioistuinrangaistuksista (kuvio 128; vasen). Nuorten aikuisten ryhmässä kehitys on ollut melko vakaata tai kulkenut pikemminkin hieman toiseen suuntaan. Reiluhko kolmannes nuorten aikuisten tuomioistuinrangaistuksista on vankeuksia (kuvio 129; vasen).

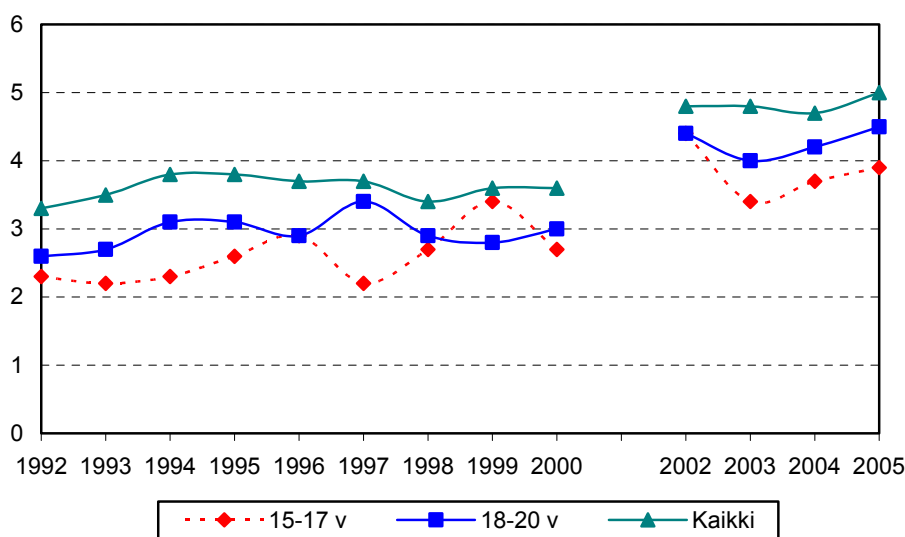
Rangaistuskäytäntöä on perusteltu kuvata myös siten, kuinka usein vankeus määrätään ehdollisena taikka ehdottomana. Tätä kuvaavat kuvioiden 128-129 oikeanpuoleiset kuvat. Niistä voidaan havaita, että 1990-luvun aikana ehdottomien vankeusrangaistusten osuus nuorten vankeusrangaistuksista on laskeutunut vajaasta 20 prosentista noin 10 prosenttiin. Muutos johtuu vuoden 1990 uudistuksesta, josta lähtien alle 18-vuotiaana tehdyistä rikoksista ei ole saanut tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavien syyden vaatimusta on tuomioistuinikäytännössä tulkittu hyvin pidätyvästi. Suhteellisen vakavienkin väkivaltarikosten kohdalla nuori on saatettu tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen (Marttunen 2005). 2000-luvulla tilanne on pysynyt vakaana. Nuorille tuomituista vankeusrangaistuksista noin joka kymmenes on määrätty ehdottomana. Painavien syyden vaatimus ei koske nuorten aikuisten ryhmää. Tässä ryhmässä vankeuksista noin kolmannes on nykyisin ehdottomia. 1990-luvun lopulla ehdottomien osuus oli hieman korkeampi.

Kuviossa 130 esitetään vielä tiedot alle 18-vuotiaana rikoksen tehneille tuomituista rangaistuksista viimeisen kymmenen vuoden aikana.

Kuvio 130 Alle 18-vuotiaille tuomitut rangaistukset 1992–2005

Kuviosta 131 ilmenee eri ikäryhmille tuomitujen vankeusrangaistusten (ehdolliset ja ehdottomat) keskipituus vuosina 1992–2005.

Kuvio 131 Eri ikäryhmien vankeusrangaistusten keskipituus vuosina 1992–2005

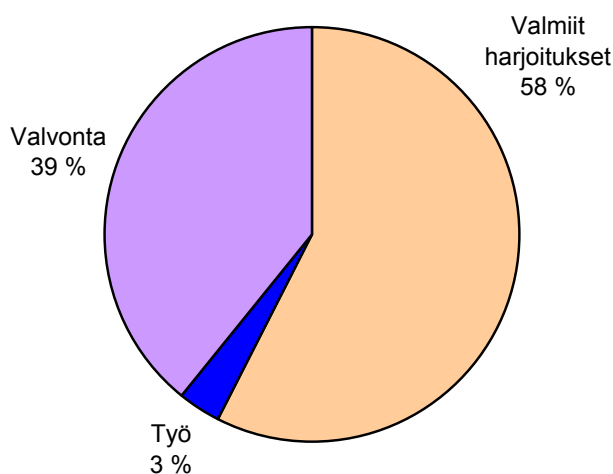
Nuorille määrättyjen vankeusrangaistusten keskipituus on jonkin verran aikuisryhmää alempi. Kehitys molemmissa ryhmissä on kuitenkin samansuuntainen. Vuodesta 2002 lukien tiedot eivät ole vertailukelpoisia aikaisempiin vuosiin verrattuna.

Nuorisorangaistus

Nuorisorangaistus on käytännössä ehdollista vankeusrangaistusta ankarampi seuraamus. Se otettiin käyttöön kokeiluna vuonna 1997 seitsemässä käräjäoikeudessa 15–17-vuotiaiden rikoksenteijöiden erityisseuraamuksena. Alun perin kolmivuotiseksi tarkoitettua kokeilua jatkettiin kahteen kertaan, vuoden 2005 alussa se tuli käyttöön vakinaisesti koko maassa.

Nuorisorangaistus sisältää nykyisin valvontatapaamisia, sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia, niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta ja mahdollisesti myös työelämään ja työn tekemiseen perehtymistä. Käytännössä nuorisorangaistuksen sisältöohjelmat ovat seuraavia: 1) motiivoiva keskustelutarja, 2) rikoskeskustelut, 3) sosiaalisiin taitoihin liittyvä ohjelma, 4) suuttumuksen hallintaosio, 5) liikenneosio, 6) päihdeosio sekä 7) yhteiskunnan perustoimintoja koskeva ohjelma. Jokainen näistä koostuu useasta tapaamiskerrasta, jotka ovat etukäteen tarkoin suunniteltuja ja joissa käydään keskustelujen ja yhdessä valvojan kanssa tai itsenäisesti laadittavien kirjallisten harjoitusten avulla läpi mainittuja teemoja ja niiden merkitystä nuoren elämässä. Seuraamuksen sisältö kuitenkin suunnitellaan nuoren tarpeita vastaavaksi. Ainoastaan rikoskeskustelut kuuluvat jokaiseen nuorisorangaistukseen. Muita osioita käytetään, jos nuoren tarpeet niin edellyttävät (Ohjenuora: Nuorisorangaistuksen sisältökäsikirja 2/2005; Marttunen & Keisala 2007).

Vuosia 2005 ja 2006 koskevat tiedot puhuvat sen puolesta, että yhdessä valvojan kanssa tehtävien harjoitus osuus kattaa lähes 2/3 osaa nuorisorangaistukseen käytetystä ajasta ja työelementti on lähes kokonaan poistunut nuorisorangaistuksen täytäntöönpanosta (kuvio 132).

Kuvio 132 Nuorisorangaistuksen sisältö vuonna 2005

Ensitiedot uuden lain mukaan loppuun suoritetuista nuorisorangaistuksista korostivat sen tuntuvuutta ja vaikuttavuutta (Lumme & Vogt-Airaksinen 13.3.2006). Tuore tutkimus on vahvistanut tämän havainnon (Marttunen & Keisala 2007). Käytännössä nuorta tavataan nuorisorangaistuksen suorittamisen alkuaikoina noin 2 kertaa viikossa. Vertailutietona on syytä mainita, että ehdollisessa vankeusrangaistuksessa valvontatapaamisia on vastaava määrä kuukaudessa – jos sitäkään. Nuorisorangaistus on siis käytännössä ajassa mitattuna hyvin tuntuva seuraamus.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrät vaihtelivat kokeiluajana vuosittain huomattavasti. Kokeilun alku oli nihkeä, keskivaiheilla käyttö aktivoitui ja loppua kohden käyttö jälleen laski. Vuosina 1997–2004 nuorisorangaistuksia tuomittiin keskimäärin 40 vuodessa. Nuorisorangaistuksen käytössä oli kokeiluajana ja on edelleen varsin suuria paikkakuntakohtaisia eroja. Nuorisorangaistuksen käyttöönotto vähensi aikanaan ehdollisten vankeusrangaistusten määrää. Nuorisorangaistuksen ehdottomia vankeusrangaistuksia vähentävästä vaikutuksesta ei voida sanoa mitään varmaa. Luultavasti joissakin tapauksissa sen käyttö on säästännyt nuoren vankilalta.

Nuorisorangaistuksen käyttö on myös uuden lain ja valtakunnallistamisen myötä ollut hyvin vähäistä. Vuonna 2005 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistuksen käyttöä vain 58 kertaa ja seuraamuksia tuomittiin reilu 40. Vuoden 2006 luvut ovat kutakuinkin vastaavia. Nuorisorangaistuslain saattaminen sovellettavaksi koko maassa ei siis ole juurikaan lisännyt seuraamuksen käyttöä. Seuraamuksen tuomitseminen on huomattavasti tavoiteltua vähäisempää. Seuraamuksen vähäistä käyttöä kuvastaa tieto siitä, että nuorille on viime vuo-

sina ja otaksuttavasti myös vuonna 2005 tuomittu enemmän ehdottomia vankeusrangaistuksia kuin nuorisorangaistuksia.

Tuomittujen nuorisorangaistusten määrän vaihtelut ovat seuranneet ennen rangaistuksen tuomitsemista tehtävien alustavien toimeenpanosuunnitelmien määrän vaihtelua. Kokeilussa nuorisorangaistus tuomittiin noin 2/3:ssa niistä tapauksista, joissa sitä jossain prosessivaiheessa pohdittiin ja esitettiin seuraamukseksi. Vuosina 2005 ja 2006 kriminaalihuolto suositti nuorisorangaistusta vain joka toisessa tapauksessa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpanosuunnitelmaa pyydettiin laadittavaksi. Kriminaalihuollon toimeenpanosuunnitelman laatimisvaiheessa ”nuorisorangaistuksen piiristä” karsiutuu ulos noin joka toinen nuori.

Tyypillisiä nuorisorangaistukseen johtavia päärikoksia ovat väkivaltarikokset. Yleensä tuomiot käsittävät useita rikoksia. Noin joka toiselle nuorisorangaistukseen tuomitulle nuorelle on aikaisemmin tuomittu ehdollinen vankeusrangaistus. Viime vuosina nuorisorangaistustuomiossa on ollut keskimäärin noin 5 syyksiluettua rikosta. Nuorisorangaistukseen tuomittujen rikokset on tehty keskimäärin 16,5 vuoden iässä, tuomittujen keski-ikä on hieman yli 17 vuotta. Uuden lain myötä nuorisorangaistusten keskipituus on laskenut reilusta kahdeksasta kuukaudesta reiluun neljään kuukauteen. Kuten sanottua, nykyisin nuorisorangaistus koostuu suurelta osin etukäteen laadittujen tehtävien ja harjoitusten läpikäymisestä.

Koska nuorisorangaistus on tarkoitettu poikkeuksellisen rikosalttiille nuorille, toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomiset ovat yleisiä. Harva nuori suorittaa rangaistuksensa täysin moitteettomasti. Nuorisorangaistuksen toimeenpano on lastensuojelun sosiaalityötä muistuttava ”jatkuvasti käynnissä oleva prosessi”, jossa sallitaan pienehköjä toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomuksia, eikä liialliseen tiukkuuteen ole yleensä airettakaan. Yleisin toimeenpanosuunnitelman ehtojen rikkomisen tapa on ilmoittamaton poissaolo nuorisorangaistukseen kuuluvasta tapaamisesta tai tilaisuudesta. Näitä on sallittu yleensä useita ennen kuin nuorisorangaistus keskeytetään ja ryhdytään menettelyyn sen muuntamiseksi toiseksi rangaistukseksi. Kokeilunaikaisten nuorisorangaistusten keskeytysprosentti oli hyvin korkeana pidetty 38 prosenttia; nyt keskeyttämisprosentti on laskenut reiluun kymmeneen. Nuorisorangaistuksen keskeyttämisen syistä keskeisin on nuoren päihdeongelma. Niissä tapauksissa, joissa nuorisorangaistuksen toimeenpano keskeytettiin, sen tilalle on muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tuomittu ehdollista vankeutta toisinaan oheissakolla tai valvonnalla tehostettuna.

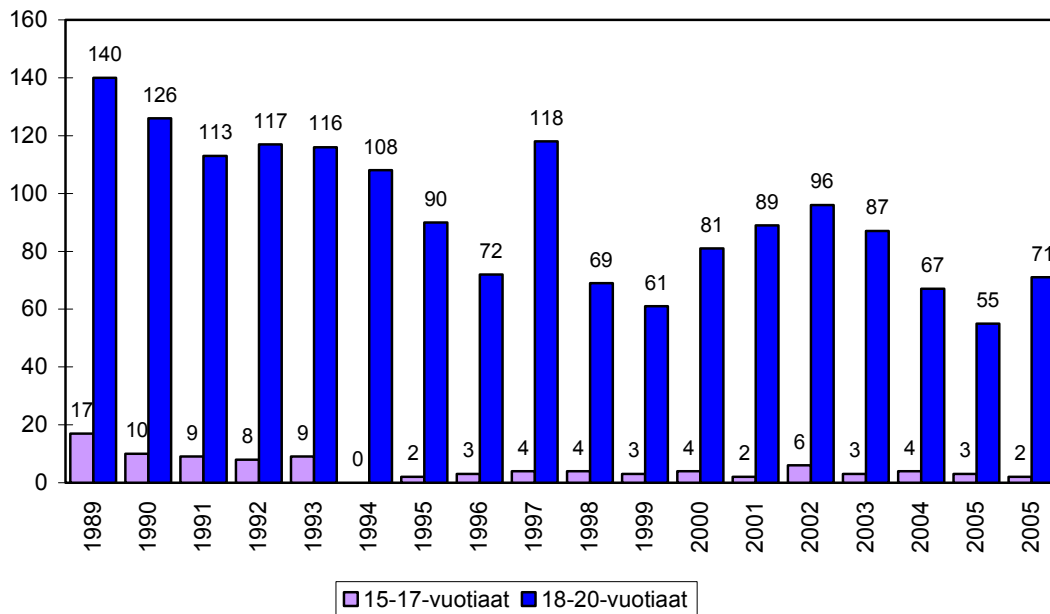
Nuorisorangaistus ei ole vielä löytänyt selvää paikkaansa nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Tuomioiden vuosimäärät ja seu-

raamuksen käyttötilanteet ovat vaihdelleet huomattavasti, nuorisorangaistukseen valikoitumisessa on ollut ongelmia ja kokeilussa noin joka kolmas toimenpide jouduttiin keskeyttämään. Näistä ja eräistä muista ongelmista huolimatta nuorisorangaistuksen tarpeellisuutta ei ole juuri kyseenalaistettu. Sen hyviksi ominaisuuksiksi on osoittautunut konkreettisuus, intensiivisyys ja mahdollisuus räätälöidä seuraamuksen sisältö nuoren yksilöllisiä tarpeita vastaavaksi.

Määrällisesti nuorisorangaistuksella on edelleen marginaalinen asema nuorten rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Sen kanssa samalle ankaruusportaalille sijoittuva ehdollinen vankeusrangaistus on ensisijainen seuraamus nuorten ”keskivakavassa” rikollisuudessa. Näin on tarkoitus olla jatkosakin: nuorisorangaistus on tarkoitettu tilanteisiin, joissa ehdollinen vankeusrangaistus valvontoineen ei ole riittävän intensiivinen seuraamus rikoskierteessä ja sosiaalisissa ongelmissa olevalla nuorelle.

Vankiluku

Vankilukuilmoituksiin perustuvat tiedot nuorten rangaistusvankien määristä eri vuosien lokakuun ensimmäisenä päivänä nähdään seuraavasta kuviosta. Alle 18-vuotiaita vankeja on jo vuosikymmenen ajan ollut vain muutama ja ikäryhmän osuus koko vankipopulaatiosta on 0,1 prosenttia. 18–20-vuotiaiden vankien määrät nousivat yleisen vankiluvun kasvun myötä 2000-luvun alussa, mutta ovat sittemmin laskeneet. Tämän ryhmän osuus vankipopulaatiosta oli viime vuonna 1,8 prosenttia.

Kuvio 133 Nuorten rangaistusvankien määrät lokakuun 1. päivänä vuosina 1989–2006

Yhden päivän tilanteeseen perustuvassa tarkastelussa kapeaan ikäryhmään kuuluvien vankien määrä on jossain määrin sattumanvarainen. Päähavainto on silti selvä: nuorten vankien määrät kokonaisvankiluvusta ovat olemattomia. Sekä 15–17-vuotiaiden että 18–20-vuotiaiden määrät laskivat etenkin 1990-luvulla. Nykyinen nuorisovankitaso on matala.

Silmiinpistävä suuri ero nuorille tuomittujen ehdottomien vankeusrangaistusten (vuonna 2005 65 kappaletta) ja vankien (1.10.2005 3 kappaletta) määrässä johtuvat paitsi tilastointiperusteen erosta myös siitä, että nuorena henkilönä tuomitut ovat useimmiten ehtineet täyttää 18 vuotta vankeuden suorittamisen alkaessa (Marttunen 2006). Tämä ”täysi-ikäistyminen” puolestaan johtuu siitä, että ehdottomaan vankeuteen johtavat rikokset tehdään yleensä 17-vuotiaana ja rikosprosessi mahdollisine valituksineen kestää näissä tapauksissa verraten kauan. Nuorisovankien määrää pohdittaessa on syytä huomioida, että myös osa lastensuojelun vapaudenmenetykseen ja laitossijoitukseen johtavista pakkotoimista perustuu lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin. On arvioitu, että vuosittain noin 70 nuorta joutuu tahdonvastaisesti huostaan otetuksi ainakin osaksi siksi, että he ovat tehneet rikoksia. Tämä luku vastaa kutakuinkin nuorille tuomittujen vankilarangaistusten määrää (Kuula & Pitts & Marttunen 2006). Lastensuojelulaitoksissa sijoitettuina olevien nuorten sijoitusperusteista ei pidetä kirjaa. Eri tietolähteisiin perustuvat arviot lastensuojelulaitoksissa ainakin osaksi rikosperusteisesti sijoitettujen määrästä on muutamia satoja. Tämä viitteellinen arvio on joka tapauksessa moninkertaisesti suurempi

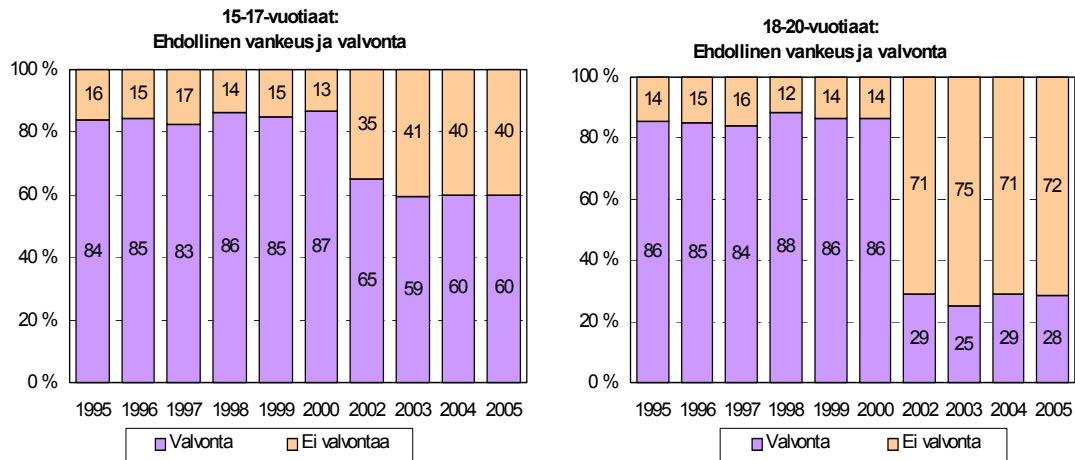
kuin vankiloissa olevien nuorten määrä ja kuvaavat sitä, että suomalaisessa oikeusjärjestelmässä lastensuojeluviranomaiset (eivätkä niinkään oikeus- ja vankeinhoitoviranomaiset) kantavat vastuun rikoksilla oirehtivien nuorten kohtelusta.

Ehdolliseen vankeusrangaistukseen liittyvä valvonta

Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuulunut oheissakko noin joka kahdeksannessa tapauksessa. Yhdyskuntapalvelun käyttö ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena on puolestaan erittäin harvinaista (Marttunen 2004).

Ehdollista vankeutta koskeva laki muuttui syyskuussa 2001. Aikaisemmin ehdolliseen tuomittu nuori rikoksentekijä oli automaattisesti valvonnan alaisena, jollei oikeus erikseen määrännyt, ettei häntä tarvitse siihen asettaa. Edellytyksenä valvonnan poisjättämiselle oli, että tuomioistuin katsoi nuoren ”ojentuvan ilman valvontaa”. Uuden säännöksen mukaan rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt voidaan tuomita ehdollisen vankeuden tehosteeksi koeajaksi valvontaan, jos tätä on pidettävä perusteltuna tekijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi sekä uusien rikosten ehkäisemiseksi (RL 6:10.2). Valvonnasta on siis tehtävä nimenomainen ratkaisu.

Lakiuudistuksen aikaansaama muutos tuomitsemiskäytännöissä on ollut merkittävä – kenties suunniteltua suurempi. Ennen vuoden 2001 lakiuudistusta valvonta liitettiin ehdolliseen vankeusrangaistukseen 15–17-vuotiaiden ja 18–20-vuotiaiden ryhmissä yhtä usein, noin 85 prosentissa tapauksista. Lakiuudistuksen myötä valvonnan tuomitseminen on vähentynyt olennaisesti. Kaiken kaikkiaan 15–20-vuotiaiden ehdollisiin vankeusrangaistuksiin on kuulunut vuosina 2002–2005 valvonta vain runsaassa kolmanneksessa tapauksista. Valvonnan käyttö on myös eriytynyt eri ikäryhmissä. Viime vuosina 15–17-vuotiaiden ryhmässä ehdolliseen vankeusrangaistukseen on kuulunut valvonta lähes kahdessa kolmasosassa tapauksia, kun taas 18–20-vuotiaiden ryhmässä vain reilussa neljänneksessä (Marttunen 2004). Muutos tuomitsemiskäytännöissä on alkanut näkyä valvonnan täytäntöönpanosta vastaavan kriminaalihuollon asiakasmäärissä; nuorten valvottavien määrä on laskenut noin 40 prosenttia. Valvontojen vähentyminen saattaa osin olla puutteelliseen viranomaisytyöhön liittyvä ilmiö: aikaisemmin valvontaan joutui otaksuttavasti jossain määrin ”vahingossa”, koska jollei tuomioistuin lausunut asiasta mitään, nuori joutui valvontaan. Nykyisin tämä ei ole enää mahdollista, koska valvontaan on erikseen tuomittava.

Kuvio 134 Valvonta ehdollisen vankeusrangaistuksen oheisseuraamuksena 1995–2005

Tuoreimmista oikeustilastollisista vuosikirjoista ilmenee, että erityisesti ikäryhmässä 18–20-vuotiaat valvontamääräys jää usein merkittävää tuomiolauselmajärjestelmään. Kyseinen järjestelmä edellyttää, että valvonnan määräämisestä merkitään aina tieto sille varattuun kenttään ennen tuomion ”konekielellistä vapauttamista”. Noin joka neljännestä tuomiosta tämä ei kuitenkaan ilmene. Käytännössä tämä merkitsee, ettei valvontaa ole tällöin määrätty. Olisi kuitenkin suotavaa, että tuomioistuimissa kiinnitettäisiin asiaan huomiota. Saattaa nimittäin olla niin, että osassa näissä tapauksissa valvontamääräystä on tarkoitettu. Kun sitä ei ole järjestelmään merkitty, ei valvontaa voida käytännössä laittaa täytäntöön.

Ehdollinen vankeus voidaan panna täytäntöön – siis määrätä nuori vankilaan – vain jos nuoren uudesta rikoksesta katsotaan aiheelliseksi tuomita ehdotonta vankeutta. Nuorille tuomitut ehdolliset rangaistukset pannaan varsin harvoin täytäntöön; viime vuosina tapauksia on ollut vain muutamia.

Yhteenveto

- Nuorten tekemät rikokset liittyvät yleensä vapaa-ajanviettoon, alkoholiin ja ikärajoja koskeviin säännöksiin ja ovat tyypillisesti vähäisiä pidettäviä omaisuusrikoksia. Tästä johtuen noin kolme neljäsosaa nuorten rikosten seuraamuksista määrätään muualla kuin tuomioistuimissa, joko rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä.
- Nuorten rangaistuksissa ei ole tapahtunut suuria muutoksia aivan viime vuosina. Rangaistuskäytäntö ei ole ainakaan ankaroitunut.
- Nuorille tuomitaan lievempiä rangaistuksia kuin muulle väestön osalle. Tuomitut rangaistuslajit ovat lievempiä, samoin rangaistusten pituudet tai määrät.
- Sakko on myös yleisin nuorille oikeudenkäynnissä tuomittu rangaistus; lähes kolme neljäsosaa oikeudenkäynnissä tuomituista rangaistuksista on sakkoja.
- Toiseksi yleisin nuorille tuomittu rangaistus on ehdollinen vankeus-rangaistus, noin joka viides oikeudenkäynnissä nuorille tuomituista rangaistuksista on ehdollinen vankeus.
- Ehdotonta vankeusrangaistusta ja yhdyskuntapalvelua käytetään nuorille vain vakavimmissa rikoksissa. Niiden osuus on vain muutama prosentti nuorille vuosittain tuomituista rangaistuksista. Viime vuosina vankilarangaistuksia on tuomittu lähes 1/10-osa verrattuna 1990-luvun alkuun.
- Alaikäisten ja 18–20-vuotiaiden vankien määrät ovat pysyneet matalina huolimatta yleisestä vankiluvun kasvusta.
- Nuorisorangaistuksen käyttö on edelleen varsin vähäistä.